

سنة الفجر

دانشکده آموزش های الکترونیکی

پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

عنوان:

بررسی ابعاد و مبانی فقهی - حقوقی

ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید علی اصغر موسوی رکنی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر ابراهیم عبدی پور

نگارنده:

محیا ظفری

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم بہ!

دو بہانہ خلقت، علی مرتضیٰ «علیہ السلام» و فاطمہ زہرا «علیہا السلام» و نیر و خمت کرامی

ایشان فاطمہ معصومہ «علیہا السلام»

و تقدیم بہ پیشگاہ منظر و تجلیگاہ اسم «اللہ»، حاتم ولایت عظامی محمدی حضرت بقیۃ اللہ الاعظم

«اللهم عجل فی فرجہ واجعلنا من النصارہ واعوانہ»

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش آفریدگاری که با آفرینش خود بر انسانها منت نهاد.

در این رساله بر خود واجب می دانم از کسانی که در این راه مرادلسوزانه یاری نمودند، پاسکزاری نمایم.

از استاد راهنما جناب آقای دکتر سید علی اصغر موسوی رکنی که صبورانه و دلسوزانه و فراتر از آنچه که

باید می بودم یاری نمودند.

از استاد مشاور جناب آقای دکتر عبدی پور که همواره یاری گرمی بودند.

از پدرم به خاطر تمام زحماتش

از مادرم به خاطر تمام محبت ها و صبوری هایش

از همسرم، یار و همراه زندگیم.

چکیده

یکی از تکالیف زوجین نسبت به یکدیگر حسن معاشرت می‌باشد. هر چند این تکلیف جنبه‌ی اخلاقی دارد، در ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی به آن وجه حقوقی داده شده است. از آنجا که بسیاری از مواد قانونی مبنای فقهی چون آیات و روایات دارد، بحث انعکاس وسیع فقه در قوانین موضوعه مسئله‌ای غیر قابل انکار است. در بررسی مبنای فقهی - حقوقی ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی که یکی از همین نسخ مواد قانونی است، مبنا و منبع الزام به حسن معاشرت زوجین از لحاظ حقوقی و فقهی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در جستجوی مبنای ماده‌ی ۱۱۰۳ متوجه خواهیم شد که این الزام بر اساس منابع چهارگانه (کتاب، سنت، عقل، اجماع) به اثبات می‌رسد. در میان این منابع تاکید به عنوان منبع اصلی ماده، ابتدا آیاتی است که مربوط به دستورات الهی در مورد حسن معاشرت زوجین با یکدیگر است. و سپس به طور مفصل به بررسی روایات که همگی حاکی از تاکید امامان معصوم بر آیات قرآن است پرداخته می‌شود. در این پایان نامه هدف ما به طور خاص یافتن این مبانی و منابع بوده است، چرا که نه تنها در فهم دقیق مواد قانونی پیدا کردن مبنا و منبع نقش مهمی دارد بلکه در تفسیر ماده، تعیین مصادیق حسن معاشرت یا موارد سوء معاشرت و به طور کلی زدودن ابهام از موارد نامعلوم یاری‌گر خواهد بود. از طرف دیگر با توجه به مستند قرآنی (عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) و آیات دیگری که همگی تاکید بر حسن معاشرت زوجین و نهی از سوء معاشرت دارند، به رفع شبهه موجود در مورد آیه ۳۴ سوره نساء (وَاضْرِبُوهُنَّ....) که در ظاهر و بدایت امر سوء معاشرت را جایز می‌داند پرداخته شده و ثابت می‌گردد تضادی بین این آیه و آیات موکد حسن معاشرت وجود ندارد.

واژگان کلیدی: مبانی فقهی - حقوقی، منابع فقهی، حسن معاشرت، اصل معروف، سوء

معاشرت، تنبیه زوجه.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
۱- تعریف مسأله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق.....	۳
۳- ضرورت انجام تحقیق.....	۵
۴- سابقه و پیشینه تحقیق.....	۵
۵- هدف تحقیق.....	۶
۶- روش تحقیق.....	۶
فصل اول کلیات:.....	۷
۱-۱- تاریخچه:.....	۸
۱-۱-۱- حقوق زوجین و قوانین رفتاری آنان در مقررات موضوعه بشری.....	۸
۱-۱-۱-۱- عصر حمورابی (بیست و یک قرن قبل از میلاد).....	۸
۱-۱-۱-۱-۱- رم قدیم:.....	۱۰
۱-۱-۱-۱-۱-۱- اروپای قدیم.....	۱۲
۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱- حقوق زوجین و قوانین رفتاری آنان در ادیان الهی.....	۱۳
۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱- دین زرتشت ایران باستان.....	۱۳
۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱- دین یهود.....	۱۵
۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱- دین مسیح.....	۱۷
۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱-۱- دین اسلام.....	۱۸
۲-۱- واژه شناسی.....	۱۹
۲-۱-۱- مبانی از نظر لغوی و اصطلاحی.....	۱۹
۲-۲-۱- تعریف مبانی حقوقی.....	۲۰
۳-۲-۱- ویژگی مبانی حقوقی.....	۲۲
۴-۲-۱- تعریف مبانی فقهی.....	۲۵
۳-۱- واژه های مرتبط.....	۲۶
۱-۳-۱- تعریف منبع در حقوق.....	۲۶
۲-۳-۱- فرق بین منبع و دلیل (مدرک).....	۲۷

- ۲۹..... ۳-۳-۱. تعریف منبع در فقه
- ۳۰..... ۴-۱. تعریف مبانی فقهی و حقوقی در اصطلاح خاص پایان نامه
- ۳۳..... فصل دوم: تفسیر و تحلیل ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی
- ۳۴..... پیش در آمد بحث
- ۳۷..... ۲-۱. بررسی واژگان ماده ۱۱۰۳
- ۳۷..... ۱-۱-۲. واژه مکلف
- ۳۸..... ۲-۱-۲. تعریف حق
- ۴۱..... ۳-۱-۲. تکلیف تضمین کننده حق
- ۴۳..... ۴-۱-۲. رابطه حق و تکلیف
- ۴۴..... ۵-۱-۲. تعریف حسن معاشرت در رابطه زوجین
- ۴۵..... ۲-۲. مستندات و منابع ماده ۱۱۰۳ ق.م
- ۴۵..... ۱-۲-۲. کتاب
- ۴۶..... ۱-۱-۲-۲. بررسی واژه معروف در قرآن
- ۴۸..... ۲-۱-۲-۲. ریشه واژه معروف (عرف)
- ۵۱..... ۳-۱-۲-۲. مفهوم حسن معاشرت در قرآن
- ۵۳..... ۴-۱-۲-۲. تأکید بر حسن معاشرت از منظر قرآن
- ۵۹..... ۵-۱-۲-۲. نتیجه استناد به آیات (کتاب)
- ۶۰..... ۳-۲. مصادیق عمل به معروف در قرآن
- ۶۰..... ۱-۳-۲. مصادیق عمل به معروف از جانب شوهر
- ۶۰..... ۱-۱-۳-۲. عمل به معروف با مادر فرزند
- ۶۱..... ۲-۱-۳-۲. عمل به معروف در تأمین رزق مادر
- ۶۲..... ۳-۱-۳-۲. عمل به معروف با مادر طفل در صورت عدم توافق بر شیردادن
- ۶۳..... ۴-۱-۳-۲. عمل به معروف در مراحل طلاق
- ۶۳..... ۵-۱-۳-۲. پرداخت کالا به زن در هنگام طلاق
- ۶۴..... ۶-۱-۳-۲. عمل به معروف در پرداخت مهر المتعه به زن مطلقه
- ۶۶..... ۷-۱-۳-۲. رفتار با زن بعد از بازگشت به زناشویی
- ۶۷..... ۲-۳-۲. مصداق عمل به معروف از جانب زن
- ۶۷..... ۳-۳-۲. مصادیق عمل به معروف از جانب زن و شوهر

۶۷.....	۲-۳-۱. بازگشت زن و شوهر به زندگی مشترک
۶۸.....	۲-۴. سنت
۶۸.....	۲-۴-۱. روایات حسن معاشرت
۷۲.....	۲-۴-۲. معروف از منظر روایات
۷۷.....	۲-۴-۳. نتیجه استناد به روایات و تطبیق آن با ماده ۱۱۰۳
۷۹.....	۲-۵. عقل
۸۰.....	۲-۶. حسن معاشرت از دیدگاه قانون مدنی
۸۴.....	۲-۷. حسن معاشرت و ضمانت اجرا
۸۸.....	۲-۸ مصادیق کلی حسن معاشرت در قانون مدنی و ضمانت اجرایی هر یک
۸۸.....	۲-۸-۱. معاضدت در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد
۹۱.....	۲-۸-۲. حسن مدیریت در خانواده
۹۲.....	۲-۸-۳. پرداخت نفقه
۹۳.....	۲-۸-۴-۱. ادای وظایف زوجیت
۹۵.....	۲-۸-۵. انتخاب مسکن مشترک مناسب
۹۶.....	۲-۸-۶. عدم اشتغال زن به حرفه یا صنعت مخالف با مصالح خانوادگی
۹۷.....	۲-۸-۷-۱. پذیرش استقلال زن در دارایی خود توسط شوهر
۹۸.....	۲-۸-۸. وفاداری
۱۰۰.....	فصل سوم: حل تعارض ادله در خصوص حسن معاشرت
۱۰۱.....	مقدمه بحث
۱۰۲.....	۳-۱. بررسی آیه ۳۴ سوره نساء
۱۰۴.....	۳-۱-۱. نشوز در لغت
۱۰۵.....	۳-۲-۱. نشوز در اصطلاح فقهی
۱۰۷.....	۳-۱-۳. نشوز در اصطلاح حقوقی
۱۰۸.....	۳-۲. نشوز و تنبیه زوجه در قرآن (کتاب)
۱۰۹.....	۳-۲-۱. شان نزول آیه
۱۱۰.....	۳-۲-۲. قوامیت و حسن معاشرت
۱۱۲.....	۳-۲-۳. رابطه قوامیت و تنبیه زوجه
۱۱۴.....	۳-۲-۴. نقد و بررسی اقوال

- ۱۱۵..... ۳-۳. تنبیه زوجه در روایات (سنت)
- ۱۱۸..... ۴-۳. بررسی آیه تنبیه و زدن زوجه
- ۱۱۸..... ۵-۳. اجزای مجازات نشوز
- ۱۲۰..... ۱-۵-۳. پند و اندرز
- ۱۲۱..... ۱-۱-۵-۳. عدم تعارض پند و اندرز با حسن معاشرت
- ۱۲۲..... ۲-۵-۳. هجر
- ۱۲۳..... ۱-۲-۵-۳. عدم تعارض مرحله هجر با حسن معاشرت
- ۱۲۴..... ۳-۵-۳. ضرب
- ۱۲۴..... ۱-۳-۵-۳. ضرب در لغت
- ۱۲۴..... ۲-۳-۵-۳. ضرب در اصطلاح
- ۱۲۵..... ۶-۳. آراء فقها در مورد تنبیه زوجه
- ۱۲۶..... ۱-۶-۳. گروه اول: متقدمین
- ۱۲۸..... ۱-۱-۶-۳. جمع بندی آراء متقدمین
- ۱۳۰..... ۲-۶-۳. بررسی روایات تنبیه و زدن زوجه
- ۱۳۳..... ۱-۲-۶-۳. نتیجه گیری در خصوص عدم تعارض روایات با حسن معاشرت
- ۱۳۴..... ۳-۶-۳. گروه دوم (متأخرین)
- ۱۳۴..... ۱-۳-۶-۳. تفسیر بنا به رعایت فرهنگ جامعه
- ۱۳۵..... ۲-۳-۶-۳. ضرب به معنای تعزیر
- ۱۳۶..... ۳-۳-۶-۳. نوازش و اطراق
- ۱۳۹..... ۴-۳-۶-۳. نسخ تمهیدی
- ۱۴۱..... ۵-۳-۶-۳. شرایط بحرانی جنگ
- ۱۴۲..... ۶-۳-۶-۳. طرد و کناره گیری
- ۱۴۸..... ۷-۳-۶-۳. خصوصیت زمان و مکان در اجتهاد
- ۱۵۰..... ۸-۳-۶-۳. تحلیل و بررسی نظرات
- ۱۵۲..... ۷-۳. زدن و تنبیه زوجه، وجوب یا اباحه
- ۱۵۴..... ۸-۳. نتیجه گیری نهایی در خصوص عدم تعارض ادله
- ۱۵۵..... ۹-۳. مصادیق سوء معاشرت در جامعه کنونی ایران
- ۱۵۷..... ۱۰-۳. عوامل ایجاد سوء معاشرت در خانواده

۱۵۷.....	۳-۱۰-۱. عدم اعتماد.....
۱۵۸.....	۳-۱۰-۲. قدرت طلبی.....
۱۵۹.....	۳-۱۰-۳. توقعات غیر واقع بینانه یا غیر منطقی.....
۱۵۹.....	۳-۱۰-۴. اختلافات فرهنگی، مذهبی.....
۱۶۰.....	۳-۱۰-۵. مداخلات خانواده گسترده.....
۱۶۰.....	۳-۱-۱. موانع حسن معاشرت و ارتباط سالم.....
۱۶۱.....	۳-۱-۱-۱. فقدان مهارت های صحیح ارتباطی.....
۱۶۱.....	۳-۱-۲. فاصله روانی بین زن و مرد.....
۱۶۲.....	۳-۱۱-۳. فقر فکری و فرهنگی.....
۱۶۴.....	نتیجه گیری و پیشنهادات.....
۱۷۱.....	فهرست منابع.....
۱۷۱.....	الف: منابع فارسی.....
۱۷۵.....	ب: منابع عربی.....
۱۸۱.....	ج: مقاله.....

مقدمه

جهان آفرینش که سراسر نظم و قانونمندی و تقدیر است، معلول حکمت و قدرت خداوند ازلی و ابدی است، قادری که در خلقت بشر حقوقی را به او اعطا کرده که لازمه حیثیت انسانی، و ذاتی اوست، خداوندی که در خلقت انسان عقل و اراده را با هم آمیخته تا بتواند خوب و بد را از یکدیگر تمیز دهد و او امر و نواهی را با هدایت تشریحی توسط پیامبران وضع نموده که در پیروی از آنها تفاوتی بین زن و مرد نیست. کرامت انسان در بینش توحیدی مختص یک گروه خاص نیست بلکه آن چه که قابلیت رشد و کمال را دارد روح انسان است که در پرتوی عنایات الهی به کمال می رسد. در گذر زندگی مادی لازمه ادامه حیات و بقای انسان زوجیت است که بنای آن بر مؤدت و رحمت استوار گردیده است: « وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً »^۱

تا در کنار یکدیگر به آرامش برسند: « وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا »^۲

و هیچ یک را بر دیگری مزیت و برتری نیست مگر به تقوا.

---

^۱ - روم، ۲۱.

^۲ - همان.

آفریننده جهان نوع بشر را مرکب از زن و مرد آفرید و چنین قرار داد که هر یک از دو جنس با انجام وظایف خود خدمتی به سزا و شایسته انجام دهند و هر دو در عرض هم به پیشرفت و تکامل خویش کمک کنند. با ایجاد عقد و نکاح رابطه زوجیت بین طرفین ایجاد می گردد و به دنبال زوجیت کلیه حقوق و احکامی که شرعاً و قانوناً بر این رابطه مترتب است ثابت و مقرر می گردد چنانچه در ماده ۱۱۰۲ قانون مدنی هم آمده است: همینکه نکاح به طور صحت واقع شد روابط زوجیت بین طرفین موجود و حقوق و تکالیف زوجین در مقابل همدیگر برقرار می گردد.

حقوق و تکالیفی که زوجین دارند در دو جهت است یک قسمت روابط و تکالیفی است که ناشی از اقتدار مرد در خانواده و نتیجه مسئولیتی است که مرد بعنوان ریاست خانواده دارد و قسمت دیگر حقوق و تکالیفی است که زوجین در برابر هم و نسبت به هم دارند مثل تکلیف به حسن معاشرت که در ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی گنجانده شده است.

در این پایان نامه با عنوان بررسی ابعاد و مبانی فقهی، حقوقی ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی در صدد آن هستیم که جهات مختلف این ماده را بررسی و به تحلیل مبانی آن پردازیم در راستای این هدف موضوع این تحقیق در سه فصل تنظیم گردیده است.

فصل اول: کلیات که شامل این موارد می باشد،

ابتدا برای شناخت بهتر به بررسی تاریخیه حقوق زوجین و قوانین رفتاری در میان ملل و ادیان مختلف بخصوص اسلام پرداخته شده و پس از آن در بررسی واژه شناسی عنوان پایان نامه، به تعریف مبانی فقهی، حقوقی در اصطلاح خاص پایان نامه پرداخته شده است.

فصل دوم: در این فصل تحت عنوان تفسیر و تحلیل ماده ۱۱۰۳ به بررسی دقیق ماده پرداخته و تمامی ابعاد آن را مورد پژوهش قرار داده ایم. تکلیف زوجین در حسن معاشرت با یکدیگر، رابطه تکلیف و حق، مستندات و مبانی ماده که شامل کتاب و سنت و ... است. و هم چنین آیات و روایات مبنای بیان گردیده در پایان نیز مصادیق حسن معاشرت و مواد مرتبط با آن در قانون مدنی بحث و بررسی گردید.

فصل سوم: این فصل مربوط به حل تعارض ادله در خصوص حسن معاشرت است در این قسمت به بیان این مطلب که آیه ۳۴ سوره نساء و روایات موجود که در باب تنبیه زوجه است تعارضی با آیات و روایات مؤکد بر حسن معاشرت ندارد پرداخته شده و در پایان فصل هم به بررسی سوء معاشرت و مصادیق فعلی آن در جامعه کنونی ایران مختصری پرداخته شده است.

۱- تعریف مسأله و بیان سوالهای اصلی تحقیق

یکی از تکالیف مشترک زوجین نسبت به یکدیگر حسن معاشرت می باشد. هر چند که تکلیف مربوط به حسن معاشرت جنبه اخلاقی دارد و یک ضرورت اخلاقی محسوب می شود، قانون مدنی در ماده ۱۱۰۳ به آن وجه حقوقی بخشیده، و این مسأله اخلاقی را دارای جنبه حقوقی و قانونی نموده است. طبق ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگر هستند این مسأله نیز از نظر حقوقی فاقد ضمانت اجرا نمانده زیرا از یک سو، سوء معاشرت زن استحقاق او را در گرفتن نفقه از بین می برد (ماده ۱۱۰۸ قانون مدنی) و از طرف دیگر هرگاه سوء معاشرت همسری چنان باشد که زندگی را برای زن غیر قابل تحمل سازد از مصادیق عسر و حرج بود، و او حق دارد از دادگاه در خواست طلاق نماید در همین راستا در این پژوهش برآنیم که

با بررسی ابعاد ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی مبانی حسن معاشرت را از دیدگاه فقهی و حقوقی با جستجو در آیات قرآنی و روایات و کتب فقهی و حقوقی بیابیم. و از آن جا که در ماده ۱۱۰۳ مصادیق حسن معاشرت تعیین نشده و مرز دقیق حسن معاشرت و سوء معاشرت روشن نیست با جستجوی مبانی این ماده مرز این عبارات را تعیین نماییم. از طرف دیگر با توجه به مستند قرآنی (وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) و تأکید قرآن کریم بر حسن معاشرت زوجین با یکدیگر و مؤدت و محبت بین آن ها و تأکید بر نهی سوء معاشرت در آیات الهی به رفع شبهه موجود در مورد آیه ۳۴ سوره نساء « و اضر بوهن ... » خواهیم پرداخت و این که در این آیه توصیه به سوء معاشرت نشده است و تضادی بین این آیه و آیاتی که تأکید بر حسن معاشرت می نماید وجود ندارد.

از این رو پاسخ به پرسشهای ذیل ضروری است:

۱- مستند فقهی و حقوقی تکلیف زوجین در حسن معاشرت با یکدیگر چیست؟

۲- مصادیق بارز حسن معاشرت کدامند؟

۳- ظاهر آیاتی نظیر آیه ۳۴ سوره نساء (و اضر بوهن ...) که بیانگر مجوز تنبیه بدنی

زوجین و سوء معاشرت با اوست چگونه با دلایل شرعی مبنی بر حسن معاشرت سازگاری دارد؟

۲- فرضیه ها

۱- الزام به حسن معاشرت در مورد زوجین بر اساس منابع (کتاب، سنت، عقل) به

اثبات می رسد.

۲- مصادیق بارز حسن معاشرت عبارت است از: سکونت مشترک، انتخاب مسکن

مشترک مناسب، پرهیز از اعمال مضر به سلامت جسمی و روحی یکدیگر، پرداخت

فقه، کوشش در جهت تأمین و آسایش و آرامش همسر و تمکین زن در برابر شوهر می باشد که در مورد هر یک احادیث و روایات زیادی در کتب فقهی وجود دارد.

۳- با دقت در معنای واژه آیاتی نظیر «واضر بوهنّ ...» آیه ۳۴ سوره نساء و بیان دیدگاه دقیق مفسران می توان تناقض ظاهری را بر طرف نمود و ثابت کرد که این گونه آیات هیچ گونه توصیه ای به سوء معاشرت ندارد.

۳- ضرورت انجام تحقیق

از آنجایی که برای تأمین دوام خانواده سکونت مشترک زن و شوهر کافی نیست این دو باید از اعمالی که سبب ایجاد کینه و نفرت در یکدیگر است بپرهیزند. همه این تکالیف را ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی بدین گونه بیان می کند که زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند بدون اینکه دقیقاً مصادیق این حسن معاشرت معلوم باشد تا مرز دقیق آن با سوء معاشرت روشن گردد. از طرفی وجود برخی از شبهات ایجاد شده، در مورد آیات قرآنی نظیر آیه «واضر بوهنّ ...» این مسأله را مطرح می کند که آیا حقیقتاً در آیات و روایات ما سفارش به حسن معاشرت شده یا نه.

از این رو بررسی ابعاد و مبانی فقهی، حقوقی ماده ۱۱۰۳ و بیان مصادیق حسن معاشرت و برطرف کردن شبهات موجود در مورد آیات مربوط موجب فهم بهتر معنای حسن معاشرت شده که استحکام خانواده به عنوان مهم ترین نهاد جامعه مبتنی بر آن است، جایی که فرزندان در آن با وجود حسن معاشرت بین والدینشان بعنوان افراد سالم به جامعه پای خواهند نهاد.

۴- سابقه و پیشینه تحقیق

به بررسی ابعاد و مبانی فقهی و حقوقی ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی به این صورت که مبانی این ماده در فقه بطور مفصل بررسی شود و مصادیق حسن معاشرت و سوء معاشرت و مرز دقیق آنها تعیین گردد و آیات و روایات مبانی مسأله مطرح و شبهات

موجود شرح داده شود نه در قالب مقاله و نه در قالب پایان نامه پرداخته نشده است. البته در مورد حسن معاشرت و تکلیف زوجین در این مورد توسط نویسندگان حقوق در کتب حقوق خانواده به طور خلاصه مطالبی بیان شده اما بررسی گسترده و جامعی در این زمینه صورت نگرفته، ضمن این که به بسیاری از مواردی که در این پژوهش در صدد بیان آن هستیم توجهی نشده و اظهار نظری در مورد این موضوعات وجود ندارد.

۵- هدف تحقیق

بر آنیم که با رسیدن به نتایج مورد نظر از لحاظ علمی مقدمه ای برای پژوهش های بهتر و گسترده تر در این زمینه ایجاد نمائیم، چرا که با انجام این گونه بررسی های مطلوب علمی، مبانی و نظریات دقیقی به دست خواهد آمد که از لحاظ عملی به انسجام خانواده و استحکام این نهاد مقدس منجر خواهد شد.

۶- روش تحقیق

از آن جا که این تحقیق در نظر دارد به بررسی دقیق مبنای فقهی ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی بپردازد برای نیل به این مقصود با مراجعه به کتب فقه و حقوق و همچنین موادی از قانون مدنی به بیان دیدگاه های فقهای شیعه و مجتهدین و حقوق دانان پرداخته شده، لذا روش این تحقیق کاربردی است و با توجه به این که از طریق مراجعه به کتابخانه های عمومی و تخصصی و فیش برداری از کتب و منابع اولیه قرآن، احادیث و منابع قانونی (کتب فقهی و حقوقی معتبر) صورت می گیرد، روش تحقیق روش کتابخانه ای است.

فصل اول:

کلیات

۱-۱ تاریخچه:

از آنجا که هدف از تدوین این رساله تبیین یکی از حقوق متقابل زوجین (حسن معاشرت با یکدیگر) و بیان مبانی و اصولی است که این تکلیف در قانون بر اساس آن استوار گردیده، نگاهی به این موضوع و بررسی حقوق متقابل زوجین در قوانین گوناگون و ادوار مختلف تاریخ و مذاهب متفاوت و کاوش در آنها برای یافتن سابقه این بحث لازم به نظر می‌رسد.

جهت سهولت مطالعه در این گفتار از آنجا که برای برقراری عدل و تنظیم امور جامعه انسانی، مقرراتی وجود دارد که عمدتاً از دو منبع **الف** مقررات الهی **ب** مقررات موضوعه بشری نشأت می‌گیرد، ما نیز در دو عنوان به بیان مطالب این بخش می‌پردازیم. ابتدا سیری تاریخی خواهیم داشت در اقوام مختلف تاریخ و مقررات موضوعه بشری و سپس مقررات الهی را بررسی خواهیم کرد تا پایان بخش سخن ما در این گفتار مزین به آیات قرآنی مربوط به دستورات رفتاری زوجین و معاشرت و تعامل آنها در دین مبین اسلام به عنوان ختم ادیان الهی باشد.

۱-۱-۱-۱ حقوق زوجین و قوانین رفتاری آنان در مقررات موضوعه بشری

۱-۱-۱-۱-۱ عصر حمورابی^۱ (بیست و یک قرن قبل از میلاد)

نخستین مقررات موضوعه بشری که به صورت مکتوب و سنگ نبشته در دسترس است مربوط به حمورابی پادشاه جنگجو و عادل بابل است که از سال ۲۱۲۳ تا ۲۰۸۰ قبل از میلاد در بابل سلطنت داشته است. چون در این قانون مفصل علاوه بر امتیازهایی

---

^۱ - بابل، قسمتی از سرزمین است که میان دجله و فرات واقع است و طول آن در حدود چهار صد مایل و عرض آن حدود صد مایل است.

که از نظر قدمت و جامعیت از جهت شمول بر اکثریت قریب به اتفاق روابط جامعه مدنی آن زمان دارد، مقررات روشنی در ارتباط با حقوق متقابل اعضای خانواده مقرر شد است.^۱ قانون حمورابی^۲ که نخستین قانون مدون رسمی موجود است در آن به طور مفصل از حقوق اعضای خانواده، حقوق زن، رفتار زوجین در ارتباط با یکدیگر سخن گفته شده، از جمله آنکه:

۱- زن در قانون حمورابی می تواند در اموال خود هر طور بخواهد بدون اجازه شوهر تصرف کند پس زوجه از استقلال مالی برخوردار است پس با او رفتاری انسانی و در خودشان یک زن می شود و به تصمیمات و افکارش احترام گذاشته می شود.

۲- ازدواج با بیش از یک زن جایز نیست و مرد باید با همسرش با نیکی و مدارا رفتار نماید. مسلماً یکی از دلایلی که به مرد اجازه ازدواج با بیش از یک زن داده نمی شود مصالح خانواده و توجه به نیازها و روابط او با همسرش و تحکیم بنیان عاطفی خانواده است.

۳- زن و مرد از نظر این قانون حقوق مساوی دارند پس باید هر یک حقوق طرف دیگر را رعایت نماید و به وی با احترام رفتار نماید.

۴- زن و شوهر مسئول بدهی های یکدیگر که مربوط به قبل از ازدواج باشد نیستند پس مرد نمی تواند به زور زن را وادار نماید که از اموالش بدهی های شوهر را بپردازد و حق زورگویی در چهار چوب خانه منتفی است.

---

1 - سید حسن اسعدی، خانواده و حقوق آن، (نشر آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷) ص ۷۸.

2 - قانون نامه حمورابی که بر روی ستون از سنگ دیویت نوشته شد، هم اکنون در موزه لوور پاریس نگهداری می شود.

